

ТРИАДОЛОГИЯ И ЕКЛИСИОЛОГИЯ СПОРЕД ДУМИТРУ СТЬНИЛОАЕ

‘Отговорност’ е един от любимите и най-често използвани термини от отец Думитру Стьнилоае във всички негови смислови производни на ‘от-говаряне’, ‘отвореност-към-другия’¹.

Наскоро в една от своите лекции Якуб Тройан, разказвайки за времето, в което е трябвало да крие богословските си занимания, сподели, че именно с тази дума би описал живота си тогава: ‘Въпросът беше колко отговорен можеш да бъдеш, не толкова дали имаш мистичен опит или не...’. В споделеността на преживяването започва да те има, така както отец Стьнилоае учи, че истинската любов, която идва от Единия Бог, е споделеност на Трима, обърната към нас по начина, по който и ние се обръщаме един към друг и към Бога в познанието ни.

С особения си усет към вербализирането и точното дефиниране на понятията той пояснява също, че познание от латински *Cognosco* (*cum + gnosco*) в буквален превод означава, че аз познавам само ‘със’ (*cum*) някого; цялото познание е интерперсонално, междуличностно. ‘Аз не мога да познавам себе си извън отношенията ми с другите’, ‘Ако съм необичан, аз съм неразгадаем, непознат’². Този мотив, настояването, че човешката личност е преди всичко единение, среща, отговор е може би най-значимият елемент на богословието на отец Стьнилоае.

В тази връзка богословието на Стьнилоае е още изключително тринитарно. За него Триадологията е не просто учение, идващо от Отците, а нещо, което ни различава персонално един от друг и което има своето значение за самовъзприемането ни и за отношенията помежду ни или още, че Триадологията ‘проговаря’ единствено в еклисиалното общение. Светата Троица е пълнотата на личността в общение. Тринитарният Бог на Христовата вяра трябва се разбира според отец Стьнилоае преди всичко в ‘социални’ понятия, като кинония или общение, като най-значим конструктор на междуличностната любов. Ако Бог е лю-

¹ Costa de Bauergard, M.A. and Dumitru Staniloae: *Ose comprendre que Je t'aime* (Paris, 1983), p. 52 в предговора Kalistos Ware към Dumitru Staniloae, *Orthodox Dogmatic Theology, The Experience of God*, vol. 1: *Revelation and Knowledge of the Triune God*, Holy Cross Orthodox Press, 1994, p. xix.

² *Ibid.*, p. 42.

бов, то Той не може да е просто Лице, обърнато към себе си, доколкото филологията е погрешно разбиране на истинската любов. Господ Бог е споделеност и взаимна любов, общност от Лица, единени в любовта.

Църквата като отражение на Троичното единение

Богословието на Троицата аналогично и непосредствено се пренася в живота на Църквата. Стънилоае, макар да не твърди това експлицитно, постоянно прилага този метод. Например, той утвърждава с Дионисиевия език, че трите триади на небесната йерархия и троичната йерархия на Църквата (епископ, свещеник, дякон) отразяват Троицата. Освен това той пише, че 'светлината на Църквата изобразява единството, което Синът Божи дойде да възстанови между Него и човечеството по модела и силата на Светата Троица'³.

В своето изследване върху еклисиологията на Стънилоае, Раду Бордеану твърди, че пренасянето на Троичния модел в еклисиологията е възможен единствено в областта на теорията. С други думи, че връзката между Триадология и еклисиология няма как да бъде наблюдавана непосредствено в действителния живот на Църквата, или още, че са възможни грешки и неточности в подобно съотнасяне. Ето защо би било по-точно да се приложи по-непосредствен модел.

Църквата като образ на Троицата

Стънилоае се позовава на св. Максим, когато говори за Църквата като образ на Троицата.⁴ В първа глава на Мистагогия, св. Максим заявява, че Църквата е образ и архиобраз на Бога, като добавя, че Църквата има същата енергия/действие към нас по подражание и подобие на Божествената енергия, доколкото притежава енергията или действието на архиобраза'⁵. Църквата е образ на Бога, защото прави това, което прави Бог, по примера на архиобраза и защото същите енергии или действия в Бога, са налични и в Църквата.⁶ Като образ, Църквата е мястото и начинът, чрез който Бог се проявява в света. Още повече, че Църквата има подобна на Божията дейност, т.е. че службите, изпълнявани в Църквата, макар да изглежда, че се отнасят до конкретно участие, да имат ограничено действие, в действителност са с огромен мащаб, обхващайки цялата Вселена и единявайки всичко. Както коментира-

³ Bordeianu, R. Dumitru Staniloae, Jesus Christ, The Light of the World and the One Who Deifies Humankind, Bucuresti: Editura Anastasia, 1993, p. 214.

⁴ Вж. св. Максим Изповедник, Мистагогия, 1.

⁵ Вж. Riou, A. Le monde et l'Église selon Maxime le Confesseur, Theologie Historique 22, Paris: Beauchesne, 1973.

⁶ Вж. св. Максим Изповедник, Мистагогия, 1.

ра самият Станилоае в превода му на Мистагогия, Бог започва от малка общност, Църквата, за да доведе цялото творение към себе си:

‘Църквата е свят/космос от една страна отчасти свързан с Бога, и свят, който ни води по-близо до пълно единение с Христа и под Неговата закрила – от друга... Христос започва от малък кръг хора с намерението да разшири обсега на свършенстващата си дейност към цялото творение. Тук се изисква волевото усилие на вярващия за участие в Литургията на Църквата и когато излязат от Църквата да понесат този дух на единение с Бога и на единение на творението в Бога.’⁷

Целият свят се единява в Бога, така както Църквата е в пълно единение с Христа. По този начин Станилоае утвърждава връзката между Христос и вярващите. ‘В общността на Църквата, която съществува по образа на Света Троица като конкретно евхаристийно Тяло Христово в Светия Дух’⁸ Христос единява света в Себе си. Това твърдение е от особено значение, защото определя разбирането за Църквата като образ на Троицата в синергийни понятия.

Станилоае утвърждава иконично отношение между Троицата и Църквата. От една страна, Църквата проявява Троицата, която инак би била отвъд досега ни; съзерцаваме Бог посредством присъствието на Троицата в Църквата. От друга страна, Троицата изпълва Църквата, тъй като Църквата върши това, което върши Троицата, както образът се изпълва от и споделя благодатта на архиобраза. Този модел е по-добър от отразяващия модел, разбирането на Църквата като образ установява прякото присъствие на Троицата в Църквата.

Църквата като Тайнство на Троицата.

Станилоае разбира Църквата като трето тайнство

Първото тайнство е светът, сътворен за да яви Бог на творението. Светът има сакраментално-литургическа роля – той откроява Бога.⁹ Тайнството на творението е знак и начин на присъствието на благодатта.¹⁰ За разлика от други форми на духовност, които виждат в света присъствието само на злото, ние трябва да виждаме в него извечните Божествени логоси. Както пише св. Максим „Всички творения на Бога... крият по тайнствен начин логосите, според които са сътворени и чрез

⁷ Вж. св. Максим Изповедник, Мистагогия 5 и Bordeianu, R., Dumitru Staniloae: An Ecumenical Ecclesiology, London: T&T Clark, 2011, p. 46.

⁸ Вж. Тутеков, Св. Личност, общност, другост (студии по християнска антропология и етика). Велико Търново: Синтагма, 2009.

⁹ Bordeianu, R., Dumitru Staniloae: An Ecumenical Ecclesiology, p. 47.

¹⁰ Schmemmann, A. The Eucharist – Sacrament of the Kingdom, New York: SVSP, 2003, p. 222.

тези логоси откриват телоса, зададен от Бог на всяко творение¹¹. Стънилоае, както св. Максим, вижда в творението открояващото се присъствие на трансценденталния Творец. Според св. Максим целият свят е сътворен, за всеобща литургия и за да бъде трансформиран в Църква чрез човека. Светът слави Бога, но с 'гласа на тишината', който бива чул едва когато човекът прозре логосите и съзерцава тяхното единство в Логоса или Бог Слово: Стънилоае обяснява, че материалният свят слави Бог в тишина, защото няма дискурсивен разум. Същото важи и за ангелските същности, които разполагат с интуитивен безсловесен ум. Как проговаря тогава творението? Според Стънилоае православното сакраментално богословие се основава на способността на човека като възплъщение на духа да се превърне в необходимото условие, чрез което Светият Дух да изпълни материалния свят. Така преобразяването и одухотворяването на творението чрез хуманизирането му (по думите на Стънилоае) представя основата за Църковните тайнства.¹²

Словото според св. Максим, идея която развива и Стънилоае, присъства или по-скоро действително се възплъщава не само в Христос, но също в творението, Евхаристията. Антропологичният ключ, който ни дава Стънилоае тук е, че светът трябва да се разбира като условие за съзерцаването, про-зрението и възрастването на човека към Бога. Стънилоае поставя ударение на хуманизирането на света, където човекът е единствено и само съществуващ-в-Христа. Този процес завършва в есхатона, когато ще се реализира пълното причастяване и единение на човека в Бога. Така тайнството, което представлява творението има още педагогическа роля за откриването на Откровения.

Второто тайнство е Христос, който е Божието присъствие в пълнота, Троицата се откроява и има действията си в света чрез Христа.¹³ В Христа се осъществява планът за спасението и обожението на творението. Този път не може да ни отведе отвъд Христа: Бог е най-близо до човека в Христа. Това не означава, че Словото няма динамичен характер. Като Бог той желае да постигне в човековостта си близост с всички хора и да установи личната, персонална идентичност на всеки. По този начин Той желае да възкачи всеки човек до Себе си – там където човечеството има своя краен предел на реализация. С други думи, казва Стънилоае, Христос желае да осъществи Божия план, вече изпълнен в Него.¹⁴

¹¹ PG 91 Amb. Io. 21, 1129BC.

¹² Staniloae, D. *Orthodox Dogmatic Theology: The Experience of God*, vol. 3: *The Person of Jesus Christ as God and Savior*, Brookline: Holy Cross Orthodox Press, 2011, 7-9.

¹³ *Ibid.*, p. 67.

¹⁴ *Ibid.*, p. 37.

Като следствие на второто тайнство или като 'мистичното присъствие на Иисус в света', се проявява третото тайнство, а именно Църквата, 'Където Бог Слово повторно 'ражда' и възкачва своето единение със света, установено с творческия акт на Бога и отслабено от грехопадналия човек...Иисус е фундаменталната ипостас на Църквата, която Той изпълва и съхранява'.¹⁵

Стънилоае заявява още в своята Догматика: Църквата е Христос като цялост и пълнота на Откровението.¹⁶

Иисус се проявява като тайнство на Троицата и като продължение на това Тяло Христово, т.е. Църквата също се превръща в тайнство на Троицата, чрез която Триединният Бог се откроява в света.

Според Стънилоае творението е все още неактуализирана и не-реализирана еклисия. Църквата е литургичният център на творението, откъдето се отпечатва тринитарното единство върху творението, което пък от своя страна завършва с по-изявена перихореза между единящата сила на Троицата и творението.¹⁷

Възприемането на Църквата като тайнство позволява разбирането на прякото отношение между Триадология и еклисиология при Стънилоае.

*'Светът е толкова личностен, възклищава Стънилоае в едно от интервютата си. Личност, която се интересува от друга личност – това е, което дава смисъл на този свят, не нещата правят интереса, а личностите; само между лицата може да има интерес... (inter-esse). Личност обаче, която не е като човека – която ни обгръща от безкрайността и ни обича с безусловна, свършена любов. Следователно трябва да има друга личност, която да е обичана от вечността и те са свързани в любовта с Трета Личност. Само в Троицата любовта е свършена; само, когато Двама са свързани в любовта към Трети, или когато Двама имат Трети като при-частен в Неговата любов за Другия и това се отнася и за семейството, и за граматиката, двама индивида не могат да се затворят в себе си, те трябва да са отворени към трети и за това имаме модела на Бога. Християнството е религия на вечната любов, Християнството ни дава Божия Син като модел за Човек, Който можем да опитваме да бъдем, но не можем да постигнем.'*¹⁸

Доколокото човек е сътворен по образ, да си личност означава да си образ – на Тринитарната кинония. Вярно е, че няма истинска човешка личност докато не са налице поне двама в отношение един с друг – ако аз имам нужда от ти по думите на проф. Калин Янакиев, за да бъда

¹⁵ Bordeianu, R., Dumitru Staniloae: An Ecumenical Ecclesiology, 10-11.

¹⁶ Staniloae, D., Orthodox Dogmatic Theology, vol. 3, p. 39.

¹⁷ Bordeianu, R., Dumitru Staniloae: An Ecumenical Ecclesiology, p. 156.

¹⁸ Стънилоае интервю: <https://www.youtube.com/watch?v=vOcdBa2CFew>, (13.12.2014 г.)

аз, то причината за това е именно учението за Троицата. Това, което отец Стънилоае определя като 'божествена интерсубективност' на Троицата и според него конституира модела и парадигмата на всички човешки взаимоотношения и по-точно модела и парадигмата на Църквата обаче среща критиката на митр. Зизиулас. 'Единствено Троицата гарантира нашето съществуване като личности', пише Стънилоае 'Спасението и обожението не представляват нищо друго освен аналогични продължения от съзнателните творения на връзките, които съществуват между Божествените личности'.

За Стънилоае Бог може да бъде наричан Триличностна/триперсонална свръхсъщност или свръхсъщностна Троична личност. Според митр. Зизиулас, Стънилоае разбира божествената – и човешка – личност като център на субективността (Стънилоае, позовавайки се на Св. Максим заявява, че: същността съществува единствено в ипостас или – в субект...и по-нататък: 'говорим за Божествените ипостаси като за субекти..') Зизиулас критикува този възглед, като заявява, че при Кападокийците и отците на Църквата разбирането за личността изключва каквато и да е субективност. В гръцката патристична мисъл Трите Лица не може да се разглеждат като три субекта.¹⁹

В книгата си 'Общение и другост' (Communion and Otherness) митр. Зизиулас посочва, че личността е споделеност, или по-скоро, че е невъзможно да разбираме личността вън от Триадологията на Личностите-в-отношение. Инак говорим за индивиди, не личности. Действителна личност може да имаме само наблюдавайки Троицата, а това изключва индивидуалността, субективността и т.н.²⁰

По този начин митр. Зизиулас отговаря на Лукиан Турцеску (Lucian Turcescu), който го упреква в неправилно четене на св. Григорий Нисийски:²¹ В отговор от своя страна Аристотел Папаниколау отвърща, че това е 'обличане на философския персонализъм и екзистенциализъм в езика на Кападокийците' и още: 'В евхаристийния опит на Църквата общението и другостта престават да бъдат философски проблем, а се преживяват по светотайнствен начин като предвкусване на есхатологичната пълнота на съществуването и живота в Христос, т. е. като истинско общение на истински личности в Христос чрез Светия Дух' – думи на Свилен Тутеков по повод тази книга на Зизиулас. Онтологията на отношенията (релационната онтология) на тринитарната личност за Зизиулас означава, че свободата е в основата на тази онтология, докол-

¹⁹ Вж. Zizioulas, J. *Communion and Otherness, The Trinity and Personhood*, London: T&T Clark, 2006, p. 134.

²⁰ Вж. пак там, с. 177.

²¹ Turcescu, L. *Person versus Individual, and Other Modern Misreadings of Gregory of Nyssa*, in: *Modern Theology* 18 (2002), 527-39.

кото 'да бъдеш' означава да си свободен от 'даденото'. За сътворената същност това означава да си свободен от крайността и смъртта. Да бъдеш означава да съществуващ вечно в отношение с Бога. Освен всичко, за разлика от модерния персонализъм, в своето богословие Зизиулас се стреми да обясни действителността на богочовешкото общение. За Зизиулас 'онтологичното откритие/революция' е не толкова подмяната на термините 'личност' и 'ипостас', колкото християнското утвърждаване, че Бог 'влиза в историята' в лицето на Христос и следователно се появява необходимостта да се артикулира онтология, където съществуват понятията за история, време, промяна, другост, относителност... За Зизиулас това може да стане единствено чрез християнското учение за Троицата, което утвърждава Отец като Причина.²²

Църквата е отвъдприродното Откровение в Христос, което ни се открива чрез Светия Дух. Това е свръхприродно Откровение, което достига пълнота в Христа. Църквата е Христос, заедно със Свети Дух за вярващите... Църквата е Христос като пълнота на Откровението... Чрез Светия Дух, Църквата получава мисията да изпълни Откровението, получило пълнотата си в Христа.²³

Светият Дух дава възможността за общение между нас, защото в Него е неслитното единение на цялата Троица.

Светият Дух дава началото на възкачването на творението към реалността на съществуването в Църквата. Светият Дух винаги съществува между единия Бог и множеството на вярващите. Чрез Него откровението или Христос става действителен за нас, защото чрез Св. Дух Бог дава вярата на хората. Откровението има пълнотата си в Христа, но се разкрива на всички чрез Св. Дух. Именно чрез Св. Дух човек се възкачва все по-високо в участието си към онази безкрайна добродетел в Христа. Ето защо и вярата не е вяра на един, а на много. Ако има вяра, която един да може да сподели с друго, между тях присъства Св. Дух. Църквата започва съществуването си със сливането на Св. Дух, тъй като чрез него се ражда вярата. Но вярата се ражда у мнозина, които се стремят да я съхранят.²⁴

'Когато се оказват в Църквата, те (различните хора) се възраждат и възсъединяват от Духа'²⁵ според Мистагогия на св. Максим.

Стъпилоае пише за любовта между човеците: 'Тази несъвършена любов помежду ни предполага съществуването на съвършената любов между Божествените лица, които споделят едно битие. Нашата любов

²² Papanikolaou, A. Is John Zizioulas an Existentialist in Disguise? A Response to Lucian Turcescu, in: *Modern Theology* 20 (2004), 601-607.

²³ Вж. Staniloae, D., *Orthodox Dogmatic Theology*, vol. 3, 38-39.

²⁴ Вж. пак там, с. 77.

²⁵ Вж. св. Максим Исповедник, *Мистагогия* 1.

има обяснението си във факта, че сме сътворени по образа на Светата Троица, изворът на нашата любов²⁶.

Относно еклисиологията на Стънилоае, в един сравнителен анализ Бордеану твърди, че Афанасиев и Зизиулас са еднакво критикуеми като даващи приоритет на 'много', 'личност', 'локален', когато става дума за отношенията: едно-много, природа-личност, универсален-локален. Макар да е трудно да се съгласим с подобно твърдение, ще допълним, че по-нататък той заявява, че Стънилоае именно развива най-добре еклисиологичното учение и 'поправя' Афанасиев. Относно различията между православни и католици, което едва ли не се счита за пределно общо различие от Афанасиев, и за лесно преодолимо, докато за Стънилоае е неприемливо... според мен се извършва изваждане от контекста и навлизането в проблематика, която не съществува. Доизясняването на Афанасиевата еклисиология не означава непременно търсене на противни твърдения у последващите богослови, които го четат. Това прави ненужно поставянето на изкуствени рамки на един или друг богослов и каталогизирането му под определено название.

Ето защо персоналното богословско разсъждение трябва да има за изходна база не стремеж към оригиналност на всяка цена, а необходимостта да се обясни това, което конститутира общото наследство и съдейства за спасението на вярващите в Църквата в този век²⁷.

Зизиулас представя разбирането си за Църквата на базата на задълбочена разработка на аргументите ни относно разбирането ни за 'Бога'. Бог е неумаляема единност на Отец, Син и Св. Дух. Но тези отношения не са просто някаква множественост, а резултат на свободата – любовта и личната свобода на Оцеца раждат неразличения/имия Друг от вечността, Бог Син и 'провежда' Свети Дух. Отец никога не е сам, нито един сред трима. Основата на тези отношения стои в абсолютната свобода да бъдат напълно за и в Другия в Тринитарния си живот.

Отношението между общение и другост в Бога е модел за еклисиологията, както и за антропологията.²⁸ Първото нещо, което трябва да се отбележи при изучаването на Троицата е, че другостта е конститутивна характеристика на единността, а не нейно следствие. Бог не е първо Един и след това Трима. Единството у него се гарантира не от някаква субстанция както Августин и други западни богослови твърдят, а е монархията на Отец, който самият е един от Троицата. Между трите лица съществува ненарушима кинония, което потвърждава още веднъж, че другостта не е заплаха за единението, а *sine qua non* за него.

²⁶ Staniloae, D., *Orthodox Dogmatic Theology*, vol. 1, p. 245.

²⁷ По-подробно вж. Staniloae, D., *Orthodox Dogmatic Theology*, vol. 3, p. 86.

²⁸ Zizioulas, J., *Communion and Otherness*, Introduction, p. 5.

Второ, изучаването на Троицата ни показва, че тя е абсолютна. Отец, Син и Св. Дух са напълно различни – диафора – и несмесени.

Трето, другостта не е морален или психологически проблем, а онтологичен. Не можем да кажем какво е всяко от Лицата, единствено можем да твърдим, кой е всеки от тях.

Последно, другостта не може да бъде възприемана извънотносително. Отец, Син и Свети Дух всички са имена посочващи отношения. Личността не може да е различима, ако не е отнесена към нещо/някой друг. Общението не изучава другостта, а я предполага/предполага.

Личността е другост в единение и единение/общение в другостта. За да съществувам аз, трябва да съм отнесен към ти, към потвърждаване на собствената екзистенция²⁹. Личността е и свобода – свобода не да притежаваш особени качества, а просто да бъдеш себе си. Това означава, че личността не е продукт на някакви норми и стереотипи, личната уникалност е абсолютна. Свободата на личността не е свобода от другия, а свобода за другия. Така свободата става идентична с любовта. Можем да обичаме, само ако сме личности, т.е. ако позволяваме на другия да е наистина друг и същевременно да сме в единение/общение с този друг.

²⁹ Ibid., p. 9.

Summary

Nevena Dimitrova (Prague)

Triadology and Ecclesiology According to Dumitru Staniloae

Father Dumitru Staniloae's theology is Trinitarian. To his understanding Triadology is not just a teaching that originates in Fathers of the Church. It is linked to our personal identification and has its main role for our self-perception and relation with each other. Moreover Triadology "speaks" to us only in the ecclesial communion. The Trinity is the fulfillment of the person in communion. Trinitarian God is seen by Dumitru Staniloae in "social" terms, such as kinonia or communion as the most important constructions of the interpersonal love. In this article the Church is looked upon as reflection of the Trinitarian communion, as an image of the Trinity- an example taken from St. Maximus the Confessor's 'Mystagogy', as well as the Church as mystery of the Trinity. I explore the the Triadology-ecclesiology relation further in the article in the understanding of notions of "person" and "the other."

Keywords: triadology, ecclesiology, Dumitru Staniloae, Maximus Confessor, person, "the other".